

**ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ
ТАҲЛИЛИ**

UZBEKISTAN LAW REVIEW

**ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИЙ ЖУРНАЛ	SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL	НАУЧНО АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
--------------------------------------	--	--

**2024
№1-2**

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

БОШ МУҲАРРИР:

Гулямов Саид Саидахарович – юридик
фанлари доктори, профессор.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

Рустамбеков Исламбек Рустамбекович – ю.ф.д.,
профессор.

Ҳўжаев Шохжаҳон Акмалжон ўғли – юридик
фанлар бўйича фалсафа доктори.

Оқюлов Омонбой – ю.ф.д., профессор.

Эргашев Восит Ёкубович – ю.ф.н., профессор.

Махкамов Отабек Мухтарович – ю.ф.д.

Суюнова Дилбар Жолдасбаевна – ю.ф.д., доц.

Мусаев Бекзод Турсунбоевич – ю.ф.д., доц.

Беков Ихтиёр – ю.ф.д., проф.

Бозоров Сардор Сохибжонович – ю.ф.д., проф.
в.б.

Хазратқулов Одилбек Турсунович – юридик
фанлари номзоди, доцент.

Самарходжаев Ботир Билялович – ю.ф.д.,
профессор.

Ходжаев Бахшилло Камалович – ю.ф.д.,
профессор.

Нарзиев Отабек Саъдиевич – ю.ф.д., проф. в.б.

Жолдасова Шахноза Батировна – юридик
фанлар бўйича фалсафа доктори.

Маълумот олиш учун қуйидагиларга мурожаат этиш
сўралади:

Гулямов Саид Саидахарович,
Рустамбеков Исламбек Рустамбекович
ТДЮУ, Халқаро хусусий ҳуқуқ кафедраси,
Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047,
Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел: 233-66-36

"Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили"нинг электрон
нусхаси Интернетдаги www.library-tsul.uz ёки
www.lawreview.uz сайтида жойлаштирилган.

Журнал 2013 йилдан Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг Олий Аттестация
комиссияси журналлари рўйхатига киритилган.

Ушбу журналда баён этилган натижалар, хулосалар,
талқинлар уларнинг муаллифларига тегишли бўлиб,
Ўзбекистон Республикаси ёки Тошкент давлат юридик
университети сиёсати ёки фикрини акс эттирмайди.

2023 йилда нашр этилди.

Муаллифлик ҳуқуқлари Тошкент давлат юридик
университетига тегишли. Барча ҳуқуқлар ҳимояланган.
Журнал материалларидан фойдаланиш, тарқатиш ва
қўлайтириш Тошкент давлат юридик университети рухсати
билан амалга оширилади. Ушбу масалалар бўйича Тошкент
давлат юридик университетига мурожаат этилади.
Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047, Сайилгоҳ
кўчаси, 35.

ISSN 2181-8118

Масъул котиб: **И. Рустамбеков**

Наشريёт муҳаррири: **Н. Ниязова**

Техник муҳаррир: **Д. Козимов**

Лицензия № 02-0074

Босишга рухсат этилди – 30.06.2024

Наشريёт ҳисоб табағи – 5

«IMPRESS MEDIA» босмахонасида босилди

Адади – 100 нусха.

ИЛМИЙ-ТАҲЛИЛИЙ
ЖУРНАЛ

1-2/2024

МУНДАРИЖА

Б.Акмалхонов Международно-правовые гарантии защиты собственности во время вооруженных конфликтов	5
М.Истамов Ўзбекистонда сайлов жараёни иштирокчилари ва уларни мақомига оид қонунчиликнинг шаклланиш босқичлари.....	7
М.Турдалиев Legal issues of intellectual property law in digital era: key legal issues and digital landscape	11
Ш.Муродуллаев Текущее состояние накопительной пенсионной системы в Узбекистане: анализ и заключения	15
Д.Аликулов O'zbekistonda inklyuziv ta'limni huquqiy asoslari takomillashtirish masalalari	17
М.Тургунбоева Intellectual mulkda mualliflik huquqini tartibga solish tendensiyalari: nazariy va amaliy tahlil	20
Д.Авезов Маҳаллий кенгаш депутатининг ваколатини муддатидан илгари тугатишга оид қарашларнинг ҳуқуқий таҳлили	24
А.Норкулов Виртуал оламнинг янги объекти сифатида эмодзилар ва уларни ҳуқуқий тартибга солишнинг аҳамияти	28

Aliqulov Doniyor Shuhrat o'g'li
Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari
markazi Bosh yuriskonsulti

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNI HUQUQIY ASOSLARI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Abstract: Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda inklyuziv ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirishga bag'ishlangan. Unda O'zbekistonda inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj, uning xalqaro tendensiyalar bilan uyg'unligi hamda jamiyatda ta'limning ushbu shaklini tatbiq etishda duch keladigan birlamchi muammolar o'rganiladi. Ushbu maqolada amaldagi qonunchilik va me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilingan, kamchiliklar aniqlangan va milliy ta'lim tizimida inklyuzivlikni oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Ushbu tadqiqot doirasida inklyuziv ta'limni yanada samarali tashkil etishning muhim mexanizmlari, jumladan, yangi qonun hujjatlariga muvofiq huquqiy bazani joriy etish, moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimlarini mustahkamlash, pedagoglar uchun ixtisoslashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ta'lim tizimini shakllantirishning asosiy omillarini hal etish ko'rib chiqiladi. inklyuziv muhit. Ushbu tadqiqot natijalari davlat organlari, ta'lim muassasalari, tadqiqotchilar va siyosatchilar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Mazkur tadqiqot O'zbekistonning inklyuziv ta'limga yondashuvini ilgari surish, milliy tizimni takomillashtirish bo'yicha xalqaro tajribadan foydalanishga qaratilgan amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, huquqiy mexanizmlar, tashkil etish, O'zbekiston, ta'lim tizimi, rivojlanish.

Abstract. This article is dedicated to the improvement of organizational and legal mechanisms for inclusive education in Uzbekistan. It explores the need for inclusive education in Uzbekistan, its alignment with international trends, and the primary challenges faced in implementing this form of education in society. The article analyzes existing legislation and normative-legal documents, identifying gaps and offering recommendations to enhance inclusivity in the national education system.

Within the scope of this study, essential mechanisms for more effective organization of inclusive education are examined, including the implementation of legal frameworks in accordance with new legislation, strengthening financial support systems, developing specialized training programs for educators, and addressing key factors in establishing an inclusive environment. The findings of this research can serve as a valuable resource for government bodies, educational institutions, researchers, and policy-makers.

This research paper provides practical recommendations aimed at advancing Uzbekistan's approach to inclusive education, drawing upon international experience to improve the national system.

Keywords: inclusive education, legal mechanisms, organization, Uzbekistan, education system, development.

Аннотация. Статья посвящена совершенствованию организационно-правовых механизмов инклюзивного образования в Узбекистане. В ней исследуется необходимость инклюзивного образования в Узбекистане, его соответствие международным тенденциям и основные проблемы, возникающие при внедрении этой формы образования в обществе. В статье анали-

зируется действующее законодательство и нормативно-правовые документы, выявляются пробелы и предлагаются рекомендации по повышению инклюзивности в национальной системе образования.

В рамках данного исследования рассматриваются основные механизмы более эффективной организации инклюзивного образования, включая реализацию правовых основ в соответствии с новым законодательством, укрепление систем финансовой поддержки, разработку специализированных программ обучения для педагогов и рассмотрение ключевых факторов создания инклюзивной среды. Результаты данного исследования могут служить ценным ресурсом для государственных органов, образовательных учреждений, исследователей и политиков.

В данной работе даны практические рекомендации, направленные на продвижение подхода Узбекистана к инклюзивному образованию с использованием международного опыта для совершенствования национальной системы.

Ключевые слова: инклюзивное образование, правовые механизмы, организация, Узбекистан, система образования, развитие.

I. Kirish

Inklyuziv ta'lim barcha bolalar, jumladan, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarga teng ta'lim olish imkoniyatini yaratish va ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan ta'lim tizimi sifatida talqin etiladi. Bu ta'lim modeli barcha bolalar o'ziga xos ehtiyojlari va imkoniyatlariga qaramasdan birgalikda ta'lim olishlarini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim asosida farzandlarning jismoniy yoki aqliy cheklovlari ularga ta'lim olishda to'sqinlik qilmasligi kerak degan g'oya yotadi.

Inklyuziv ta'lim tushunchasi va uning mohiyati turli olimlar tomonidan har xil nuqtai nazardan o'rganilgan va talqin qilingan. YUNESKO ekspertlari inklyuziv ta'limni "barcha o'quvchilar, talabalar va tinglovchilarning xilma-xil ehtiyojlariga javob beradigan, ta'lim, madaniyat va jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish orqali segregatsiya va ajratishning barcha shakllarini bartaraf etishga qaratilgan uzluksiz jarayon" sifatida ta'riflaydilar.

Inklyuziv ta'lim ijtimoiy tenglik va birlashuvni targ'ib qiladi. Bu jarayonda barcha o'quvchilar tenglik va hamkorlik tamoyillariga asoslangan muhitda bir-birlari bilan muloqot qiladilar, bu esa ijtimoiy o'zaro tushunishni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Har bir bola ta'lim olishga haqli bo'lib, ularning ijtimoiy yoki sog'liqdagi farqlari sababli ta'limdan mahrum bo'lmasliklari kerak. Inklyuziv ta'lim modeli o'quvchilarni qamrab oluvchi muhitni shakllantiradi, ularga o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishga yordam beradi.

Amerikalik olim Mel Ainscow inklyuziv ta'limni "barcha o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash va ta'lim tizimini ularning individual ehtiyojlariga moslashtirish" deb ta'riflaydi. Uning fikricha, inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun, balki barcha o'quvchilar uchun ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olib, ularning shaxsiy ehtiyojlariga moslashgan ta'lim dasturlari orqali o'z imkoniyatlarini to'liq ochishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim tizimi har xil o'quvchilarning o'quv ehtiyojlariga mos keluvchi moslashuvchan resurslarni yaratishni talab qiladi. Bu resurslar nafaqat nogiron bolalar, balki hamma o'quvchilarga yordam beradi. Har bir

o'quvchiga ularning farqlaridan qat'iy nazar teng imkoniyatlar taqdim etilishi lozim. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual ehtiyojlari inobatga olinishi hamda ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak.

Ta'lim muassasalari barcha bolalar uchun moslashtirilgan sharoit yaratishi kerak. Bu yerda nafaqat jismoniy kirish imkoniyatlari, balki ta'lim mazmuni va uslublarining ham har xil ehtiyojlarga mos kelishi muhimdir. Inklyuziv ta'lim samarali bo'lishi uchun oilalar, pedagoglar, va boshqa tegishli mutaxassislar o'rtasida yaqin hamkorlik kerak. Bolalarning farovonligi va rivojlanishiga xizmat qiladigan ko'mak tizimini shakllantirishga intilish talab etiladi.

Ta'lim jarayoni va o'quv dasturlari o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashishi kerak. Bu jarayonda differentsiyalangan yondashuvlar, shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlari va maxsus o'quv materiallarining qo'llanishi katta ahamiyatga ega.

Inklyuziv ta'lim tizimining rivojlanishini kuzatish va baholash uchun maxsus monitoring tizimi zarur. Bu bolalarning ta'limda muvaffaqiyatlarini va sharoitlarning mosligini baholashga yordam beradi.

II. Muhokama va natijalar

Inklyuziv ta'lim tamoyillari Birlashgan Millatlar Tashkiloti va YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadi va har bir mamlakat o'z ta'lim tizimida ushbu tamoyillarni tatbiq qilishga intiladi. Shu tamoyillar asosida O'zbekiston ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratishni maqsad qilgan.

Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan yaxlit yondashuvni ifodalaydi. Bu atama lotin tilidan olingan bo'lib, "inclusion" – "qamrab olish" ma'nosini anglatadi. Zamonaviy tushunishda inklyuziv ta'lim barcha bolalarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularni umumta'lim jarayoniga to'liq jalb etishni nazarda tutadi.

Rossiyalik olim N.N. Malofeev inklyuziv ta'limni "maxsus pedagogika va umumiy ta'limning integratsiyalashuvi natijasida yuzaga kelgan yangi ta'lim paradigmasi" sifatida talqin qiladi. Uning tadqiqotlari inklyuziv ta'limning tarixiy rivojlanish bosqichlarini va zamonaviy tendensiyalarini ochib beradi.

Inklyuziv ta'limning mohiyati shundaki, u ta'lim tizimini o'quvchilarga emas, balki o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirishga asoslanadi. Bu yondashuv an'anaviy ta'lim tizimining tamoyillaridan tubdan farq qiladi. Agar ilgari maxsus ehtiyojli bolalar alohida ta'lim muassasalarida o'qitilgan bo'lsa, inklyuziv yondashuv ularni umumta'lim muhitiga integratsiya qilishni nazarda tutadi. Bu orqali nafaqat ta'lim olish imkoniyati kengayadi, balki ijtimoiy adaptatsiya va jamiyatga integratsiya jarayonlari ham samarali amalga oshiriladi.

Niderlandiyalik olim Cor Meijer inklyuziv ta'limni "teng huquqlilik va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan ta'lim tizimi" sifatida ko'radi. U Evropa mamlakatlarida inklyuziv ta'limni rivojlantirish tajribasini chuqur o'rgangan va qiyosiy tahlil qilgan.

UNESCO eksperti Lani Florian inklyuziv ta'limni "ta'lim tizimining barcha o'quvchilar ehtiyojlariga javob beradigan darajada o'zgarishi va rivojlanishi" sifatida ta'riflaydi. U inklyuziv ta'limning sifatini oshirish va samaradorligini baholash metodologiyasini ishlab chiqqan.

Ta'lim sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim ikki tomonlama ijobiy ta'sir

ko'rsatadi. Bir tomondan, maxsus ehtiyojli bolalar uchun sifatli ta'lim olish va ijtimoiylashuv imkoniyati yaratilsa, boshqa tomondan, oddiy o'quvchilar uchun insoniy qadriyatlar, mehr-shafqat, o'zaro yordam va hamjihatlik kabi muhim fazilatlarini shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari qatoriga quyidagilar kiradi: ta'limda teng huquqlilik, barcha uchun ochiqlik, individual yondashuv, ijtimoiy integratsiya, sifatli ta'lim olish imkoniyati. Bu tamoyillar birgalikda yaxlit tizimni tashkil etadi va inklyuziv ta'limning samaradorligini ta'minlaydi. Har bir tamoyil o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularning kompleks amalga oshirilishi inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishiga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi – bu maxsus pedagogik texnologiyalar va metodlardir. Zamonaviy pedagogika individual ta'lim traektoriyalarini yaratish, adaptiv o'quv materiallari va baholash tizimlarini ishlab chiqish, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish kabi imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu esa har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning uchun eng maqbul ta'lim sharoitlarini yaratish imkonini beradi.

Ingliz tadqiqotchisi Tony Booth inklyuziv ta'limni "ta'lim muassasalarida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan tizimli o'zgarishlar jarayoni" sifatida ko'radi. U inklyuziv ta'limni rivojlantirishning uch asosiy yo'nalishini ajratib ko'rsatadi: inklyuziv madaniyatni shakllantirish, inklyuziv siyosatni ishlab chiqish va inklyuziv amaliyotni joriy etish.

Kanadada inklyuziv ta'lim sohasida katta tajriba to'plagan olim Gordon Porter inklyuziv ta'limni "barcha bolalarning umumta'lim maktablarida ta'lim olishi va har bir bola uchun zarur qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish" sifatida ta'riflaydi. U inklyuziv ta'limni amalga oshirishning amaliy jihatlari va strategiyalarini chuqur o'rgangan.

Inklyuziv ta'lim jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va kompetensiyasiga bog'liq. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki maxsus pedagogika va psixologiya sohasida ham yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Bu o'qituvchilarning uzluksiz malaka oshirishi va kasbiy rivojlanishini taqozo etadi.

Avstriyalik tadqiqotchi Ewald Feerer inklyuziv ta'limni "barcha bolalarning individual ehtiyojlarini qondirish va ularning potensialini to'liq ochib berish imkonini beradigan ta'lim tizimi" sifatida ta'riflaydi. U inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini va institutsional mexanizmlarini tahlil qilgan.

Inklyuziv ta'limning muhim jihati – bu ta'lim muassasasi, oila va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikdir. Bu hamkorlik o'quvchining har tomonlama rivojlanishi va muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta'minlashga xizmat qiladi. Ota-onalarning faol ishtiroki, jamoatchilik qo'llab-quvvatlashi va ijtimoiy sheriklik inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim sharti – bu tegishli moddiy-texnik bazaning mavjudligidir. Bu nafaqat maxsus jihozlar va moslamalar, balki universal dizayn tamoyillariga asoslangan qulay ta'lim muhitini ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy texnologiyalar, adaptiv quрилmalar va maxsus o'quv materiallari inklyuziv ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim tizimining samaradorligini baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda nafaqat akademik ko'rsatkichlar, balki ijtimoiy adaptatsiya darajasi, kommunikativ ko'nikmalar rivojlanishi, mustaqil hayot ko'nikmalarining shakllanishi kabi ko'p qirrali mezonlar

hisobga olinadi. Muntazam monitoring va baholash tizimi inklyuziv ta'limni doimiy takomillashtirib borish imkonini beradi.

Zamonaviy jamiyatda inklyuziv ta'limning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu nafaqat ta'lim sohasidagi, balki umuman jamiyatdagi muhim o'zgarishlarni aks ettiradi. Inklyuziv ta'lim orqali jamiyatda tenglik, adolat va insonparvarlik tamoyillari mustahkamlanadi, ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi va inson kapitali rivojlantiriladi.

Ingliz tadqiqotchisi Tony Booth inklyuziv ta'limni "ta'lim muassasalarida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan tizimli o'zgarishlar jarayoni" sifatida ko'radi. U inklyuziv ta'limni rivojlantirishning uch asosiy yo'nalishini ajratib ko'rsatadi: inklyuziv madaniyatni shakllantirish, inklyuziv siyosatni ishlab chiqish va inklyuziv amaliyotni joriy etish.

Kanadada inklyuziv ta'lim sohasida katta tajriba to'plagan olim Gordon Porter inklyuziv ta'limni "barcha bolalarning umumta'lim maktablarida ta'lim olishi va har bir bola uchun zarur qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish" sifatida ta'riflaydi. U inklyuziv ta'limni amalga oshirishning amaliy jihatlari va strategiyalarini chuqur o'rgangan.

Amerikalik professor Susan Stainback inklyuziv ta'limni "har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini tan oladigan va qadrlaydigan ta'lim tizimi" sifatida ta'riflaydi. U inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi sifatida nafaqat akademik bilimlarni berish, balki ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va jamiyatga integratsiyalashni ham ko'rsatadi.

III. Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim – bu zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishi bo'lib, u barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashga va jamiyatda teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Bu yondashuvning muvaffaqiyati ko'p jihatdan davlat siyosati, jamiyatning tayyor ekanligi, pedagoglarning kasbiy mahorati va tegishli resurslarning mavjudligiga bog'liq. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali nafaqat ta'lim tizimi takomillashadi, balki umuman jamiyatning madaniy va ma'naviy saviyasi ham yuksaladi.

Turli olimlarning ilmiy qarashlari inklyuziv ta'limning ko'p qirrali va murakkab jarayon ekanligini ko'rsatadi. Ularning tadqiqotlari inklyuziv ta'limning nazariy asoslarini boyitish, amaliy mexanizmlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Olimlarning fikrlarini umumlashtirib, inklyuziv ta'limni quyidagicha ta'riflash mumkin: bu barcha o'quvchilarning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularni sifatli ta'lim olish imkoniyati bilan ta'minlaydigan, jamiyatga to'liq integratsiyalashuviga ko'maklashadigan va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan zamonaviy ta'lim paradigmasidir.

Inklyuziv ta'limning xalqaro-huquqiy asoslari zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb va muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu tizim barcha bolalarning, ularning jismoniy, aqliy, ijtimoiy holatidan qat'i nazar, teng huquqli va sifatli ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bir qator muhim xalqaro huquqiy hujjatlarga asoslanadi.

Inklyuziv ta'limning xalqaro-huquqiy asoslari shakllanishi 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasidan boshlangan. Ushbu tarixiy hujjat har bir insonning ta'lim olish huquqini kafolatlaydi va bu huquqning universal xarakterini ta'kidlaydi. Deklaratsiyaning 26-moddasiga ko'ra, har bir inson ta'lim olish huquqiga ega va bu huquq hech qanday cheklavlarsiz amalga oshirilishi kerak.

1989-yilda qabul qilingan Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya bolalarning ta'lim olish huquqini yanada mus-

tahkamladi. Bu hujjat alohida e'tiborga muhtoj bolalarning ta'lim olish huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratdi. Konvensiyaning 23-moddasiga ko'ra, nogironligi bo'lgan bolalar to'laqonli va munosib hayot kechirishi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi uchun maxsus g'amxo'rlik va yordam olish huquqiga ega. 28-modda esa barcha bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlashni davlatlarning majburiyati sifatida belgilaydi.

1990-yilda Tailandning Jomtyen shahrida bo'lib o'tgan "Ta'lim - hammaga" Jahon konferensiyasida qabul qilingan deklaratsiya inklyuziv ta'limning rivojlanishida muhim qadam bo'ldi. Bu hujjat barcha bolalar, yoshlar va katta yoshdagilar uchun asosiy ta'lim ehtiyojlarini qondirish zarurligini ta'kidlaydi. Deklaratsiya ta'limda gender tengligini ta'minlash, etnik ozchiliklar va nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratdi. 1994-yilda Ispaniyaning Salamanka shahrida bo'lib o'tgan Maxsus ta'lim bo'yicha jahon konferensiyasida qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasi va Harakat doirasi inklyuziv ta'limning rivojlanishida tub burilish yasadi. Bu hujjatlar maxsus ehtiyojli bolalarning oddiy maktablarda ta'lim olish huquqini e'tirof etdi va inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillarini belgilab berdi. Salamanka deklaratsiyasi inklyuziv ta'limni "barcha bolalar uchun maktab" tamoyili asosida rivojlantirish g'oyasini ilgari surdi.

2000-yilda Dakarda qabul qilingan "Ta'lim - hammaga" Harakat doirasi inklyuziv ta'limni rivojlantirishning aniq maqsadlarini belgilab berdi. Bu hujjat 2015-yilgacha erishilishi kerak bo'lgan olti asosiy maqsadni, jumladan, barcha bolalar uchun bepul va majburiy boshlang'ich ta'limni ta'minlash, ta'lim sifatini oshirish, gender tengligiga erishish kabi vazifalarni belgiladi.

2006-yilda qabul qilingan Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini yanada mustahkamladi. Konvensiyaning 24-moddasi nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqlarini kafolatlaydi va davlatlarning bu boradagi majburiyatlarini aniq belgilab beradi. Bu majburiyatlarga nogironligi bo'lgan shaxslarni ta'lim tizimining barcha bosqichlarida kamsitishdan himoya qilish, ularga zarur qo'llab-quvvatlash choralari ko'rish, o'qituvchilar va mutaxassislarni tayyorlash kabilar kiradi.

Inklyuziv ta'limning xalqaro-huquqiy asoslari davlatlardan bir qator muhim choralarni amalga oshirishni talab etadi. Bu choralar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Inklyuziv ta'lim tizimini yaratish va rivojlantirish
- Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini maxsus ehtiyojli o'quvchilarning talablariga moslashtirish
- O'qituvchilar va mutaxassislarni inklyuziv ta'lim sohasida tayyorlash va ularning malakasini muntazam oshirib borish
- Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish
- Inklyuziv ta'lim sifatini monitoring qilish va baholash tizimini yaratish
- Inklyuziv ta'limni moliyalashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limning xalqaro-huquqiy asoslari rivojlanishda davom etmoqda. BMT, YUNESKO, YUNISEF kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan yangi hujjatlar qabul qilinmoqda, mavjud hujjatlarga zamonaviy talablardan kelib chiqqan holda o'zgartishlar kiritilmoqda. Bu jarayon inklyuziv ta'limni yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Inklyuziv ta'limning moliyaviy ta'minoti masalasi ham xalqaro huquqiy hujjatlarda o'z aksini topgan. Davlatlar o'z

byudjetlaridan inklyuziv ta'limga yetarli mablag' ajratishlari, xalqaro tashkilotlar va xususiy sektor bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishlari, maxsus fondlar va maqsadli dasturlar orqali qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilishlari lozim.

Xalqaro huquqiy hujjatlar inklyuziv ta'limning monitoring va baholash tizimini yaratish masalasiga ham alohida e'tibor qaratadi. Bu tizim inklyuziv ta'lim sifatini nazorat qilish, mavjud muammolarni aniqlash va bartaraf etish, ilg'or tajribalarni o'rganish va tarqatish imkonini beradi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limning xalqaro-huquqiy asoslari barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bu sohada xalqaro hamjamiyatning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish va yo'naltirish vazifasini bajaradi. Bu huquqiy asoslar inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy tamoyillari, davlatlarning majburiyatlari, moliyalashtirish va monitoring masalalarini tartibga soladi hamda barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga xizmat qiladi.

Jamiyatga to'liq integratsiya inklyuziv ta'limning eng muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon maxsus ehtiyojli shaxslarning jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bir qator muhim jihatlarni o'z ichiga oladi.

Jamiyatga to'liq integratsiyaning asosiy maqsadi maxsus ehtiyojli shaxslarning ijtimoiy hayotda faol ishtirokini ta'minlash, ularning imkoniyatlarini kengaytirish va hayot sifatini yaxshilashdir. Bu jarayon nafaqat ta'lim sohasini, balki hayotning barcha jabhalarini qamrab oladi.

Ta'lim orqali integratsiya jarayoni quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli o'quvchilarga tengdoshlari bilan muloqot qilish, jamoada ishlash, qaror qabul qilish kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi.

Kasbiy tayyorgarlik. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli shaxslarning kelajakda mehnat bozoriga kirishi va munosib ish topishi uchun zarur bilim va ko'nikmalarni berishga qaratilgan. Bu orqali ularning iqtisodiy mustaqilligi ta'minlanadi.

Ta'lim jarayonida maxsus ehtiyojli o'quvchilar jamiyatning madaniy hayotida ishtirok etish, o'z ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli shaxslarning turli jamoat tadbirlarida ishtirok etishi, o'z fikrini erkin bildirishi va jamoat ishlarida faol bo'lishi uchun sharoit yaratadi.

Jamiyatga to'liq integratsiya jarayonida quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

- Teng huquqlilik. Maxsus ehtiyojli shaxslar jamiyat hayotining barcha sohalarida boshqalar bilan teng huquqlarga ega bo'lishlari kerak.

- Kamsitmaslik. Maxsus ehtiyojli shaxslarga nisbatan har qanday kamsitish holatlarining oldini olish va bartaraf etish choralarini ko'rish zarur.

- Imkoniyatlarni kengaytirish. Maxsus ehtiyojli shaxslarning jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlarini doimiy ravishda kengaytirib borish lozim.

- Individual yondashuv. Har bir maxsus ehtiyojli shaxsning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish zarur.

Jamiyatga to'liq integratsiya jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan quyidagi omillarga bog'liq:

- Jamiyatning tayyor bo'lishi. Jamiyat a'zolari maxsus ehtiyojli shaxslarni qabul qilishga va ular bilan hamkorlik qilishga tayyor bo'lishlari kerak.

- Moddiy-texnik baza. Jamiyat hayotining barcha sohalarida maxsus ehtiyojli shaxslar uchun qulay muhit yaratilishi lozim.

- Huquqiy asoslar. Maxsus ehtiyojli shaxslarning huquqlarini himoya qiluvchi va kafolatlovchi qonunchilik bazasi yaratilishi kerak.

- Kadrlar tayyorlash. Maxsus ehtiyojli shaxslar bilan ishlaydigan mutaxassislarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yaratish zarur.

Jamiyatga to'liq integratsiya jarayonini monitoring qilish va baholash muhim ahamiyatga ega. Bu quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- Statistik ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish
- Maxsus ehtiyojli shaxslarning fikr-mulohazalarini o'rganish

- Jamiyat a'zolarining munosabatini o'rganish
- Mavjud muammolarni aniqlash va hal etish yo'llarini ishlab chiqish

Shunday qilib, jamiyatga to'liq integratsiya - bu murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u maxsus ehtiyojli shaxslarning jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan. Bu jarayon jamiyatning barcha a'zolarining faol ishtiroki va hamkorligini talab etadi hamda inklyuziv ta'limning muhim natijasi hisoblanadi.

Shunday qilib, jamiyatga to'liq integratsiya - bu maxsus ehtiyojli shaxslarning jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u jamiyatning barcha a'zolarining faol ishtiroki va hamkorligini talab etadi. Bu jarayon inklyuziv ta'limning muhim natijasi hisoblanadi va zamonaviy jamiyatning rivojlanish darajasini belgilovchi muhim ko'rsatkichlardan biri sifatida qaraladi.

References:

1. Raximovna, T. F. (2023). O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi va istiqbollari. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 873-875.
2. Алехина, С. В. (2016). Инклюзивное образование: от политики к практике. Психологическая наука и образование, 21(1), 136-145.
3. Urinov, S. J. (2024). Inklyuziv ta'lim: xalqaro tajriba va amaliyot, erishilgan natijalar, muammo va ularning yechimlari. Академические исследования в современной науке, 3(2), 37-39.
4. Муминова, Л. Р., & Назарова, Д. А. (2021). Включение детей с ограниченными возможностями в инклюзивное образование в Узбекистане. ББК 74.04 А 80, 130.
5. Алехина, С. В. (2010). Инклюзивное образование в России. In Материалы проекта «Образование, благополучие и развивающаяся экономика России, Бразилии и Южной Африки».
6. Мелиева, Ш. М. (2013). Инклюзивное образование в Узбекистане. Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития, 11(2), 32-33.
7. Махмудходжаева, Л. С. (2022). Вопросы совершенствования системы инклюзивного образования в Узбекистане. Открытое образование, 26(2), 52-68.
8. Мирзажонова, Э. Т. (2023). Перспективы развития инклюзивного образования и услуг для семей с детьми, имеющих особенности в развитии, на базе махалли. Академические исследования в современной науке, 2(20), 108-116.
9. Юдина, А. В. (2018). Инклюзивное образование. In Наука и образование: сохраняя прошлое, создаём будущее (pp. 326-328).
10. Yell, M. L., & Shriner, J. G. (1996). Inclusive education: Legal and policy implications. Preventing School

Failure: Alternative Education for Children and Youth, 40(3), 101-108.

11. De Beco, G. (2022). The right to 'inclusive education'. *The Modern Law Review*, 85(6), 1329-1356.

12. Waddington, L., & Toepke, C. (2014). Moving towards inclusive education as a human right: An analysis of international legal obligations to implement inclusive education in law and policy. *Maastricht Faculty of Law Working Paper*, (2014-7).